

5. Потушняк Ф. Археологічні знахідки бронзового і залізного віку на Закарпатті. - Ужгород, 1958.

6. Потушняк Ф. (Вільшицький Ф.). Можливості. - Севлюш, 1939; Він же (Пасічник Ф.). На білих скалах. - Ужгород, 1941; Він же (Пасічник Ф.). Кристали. - Ужгород, 1942; Він же (Ф. П.) Хвилини вічності. - Ужгород, 1943; Він же (Ф. П.) Терези вічності. - Ужгород, 1944.

7. Фединишинець В. С. Федір Потушняк // Народна творчість та етнографія. - 1970. - № 3. - С. 49; Він же. Щирий і щедрий // Жовтень. - 1970. - № 11. - С. 116-119.

8. Віщий вогонь. - Ужгород, 1974.

9. Фединишинець В. С. Корені родовідного дерева // Молодь Закарпаття. - Ужгород, 1976. - 24 серпня.

10. Голомб Л. У таємничому дивосвіті слова. Лірика Федора Потушняка // Федір Потушняк. Хвилини вічності. Лірика. - Ужгород, 2000. - С. 3-99.

11. Фединишинець Ф. Щирий і щедрий. - С. 116-119.

ОМЕЛЯН ДОВГАНИЧ

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ФУНДАТОРІВ ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ЛІТЕРАТОРІВ ОБЛАСТІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У розвитку літератури і мистецтва Закарпаття тактика "радянзації" після воз'єднання з Україною полягала в першу чергу в усуненні будь-яких залишків старої буржуазної ідеології, зміні способу мислення кожного митця і набутті культурних традицій відповідно до постанов і рішень комуністичної партії та її марксистсько-ленінського вчення. Вся ця робота проводилася партійними і державними органами з неабияким примусом і брутально.

Крім цього, відвертість у літературно-мистецьких поглядах навіть серед друзів була небезпечною. З самого початку встановлення радянської влади народжувалася і потім рясно процвітала система доносів, після чого люди з своїми поглядами і переконаннями не співзвучними з партійними, часто переслідувалися та навіть опинялися за ґратами. Це можна показати на багатьох конкретних прикладах.

4 травня 1946 р. в Ужгороді було створено відділення Спілки письменників України по Закарпатській області. Його фундаторами стали прийняті в члени Спілки літератури краю довоєнного періоду поет і прозаїк Ф.Потушняк, літературознавець і фольклорист П.В.Лінтур, поет А.М. Патрус-Карпатський. Останнього після прийняття в Спілку призначили уповноваженим обласного відділення.

Та незабаром всі вони за свої "буржуазно-націоналістичні" та "антипатріотичні" погляди, зокрема в роки існування Карпатської України та уторської окупації краю піддавалися критиці і проробці.

Так, члену Спілки Ф.М.Потушняку у перші післявоєнні роки партійні ідеологи приклеювали різні ярлики. Йому довелося пережити декілька етапів цькування: у 1946-1947 рр. — за так званій "формалізм", у 1949 р. - за "космополітизм", у 1951 р. - за "націоналізм", у 1952 р. - за відсутність творін на сучасну тему [1].

У 1953 р. обласна письменницька організація розглядала на своїх зборах питання "Про творчу бездіяльність Ф.Потушняка і П. Лінтура", де йшлося навіть про їх виключення із Спілки письменників за вказівкою партійних ідеологів, але, на щастя, збори обмежилися лише вивченням нових рукописів їх творів.

У 1960 р. у щоденнику засудженого студента Ужгородського державного університету В.П.Кушніра знайшли прізвище і оцінку лекцій викладача вузу Ф. Потушняка, що також спричинилося до нових перевірок і загрози звільнення останнього з роботи. Та незабаром Ф.Потушняк одержав інфаркт і помер.

Не оминув проробки і другий фундатор Спілки П.В.Лінтур за статтю "Співець Закарпаття" з оцінкою літературної творчості поета А.В.Карабелеша, надрукованої у "Літературній газеті" в Києві. П.В.Лінтур у статті звертав основну увагу на книгу спогадів поета "На смертельному рубежі" про його чотирирічне перебування у німецьких концтаборах. Здавалося б, що тут антирадянського? Та, незважаючи на це, літературознавця звинуватили у реакційному "русофільстві" і засудили згадану статтю на засіданні бюро обкому партії [2].

У жовтні 1946 р. якийсь Л.Кошовий виступив у газеті "Закарпатська правда" із статтю «Про деякі помилки наших письменників», у якій вказував, що А. М.Патрус-Карпатський вихваляв поетів В.Гренджу-Донського та А.Карабелеша, які в

той час жили в Чехословаччині [3]. А на зборах інтелігенції м. Мукачеве про того ж Патруса уже було поставлено вимогу, що така людина "не може очоловати письменницьку громадськість Закарпаття," незважаючи на те, що він вислав одну збірку поезій ще в Радянському Союзі в період війни, а другу - в Ужгороді після повернення додому [4].

15 жовтня 1947 р. А. М. Патрус-Карпатський був арештований органами КДБ. Після цього в обласній газеті з'явилася стаття "З корінням викорчувати буржуазно-націоналістичний чортополох", у якій Патрусу навішувалися такі ярлики: агент фашизму, наймит імперіалізму, запродаєць, авантюрист, літературний шахрай, літературний диверсант, а його творчість, якщо звести до одного речення, оцінювалася так: "Літературна макулатура "письменника" настільки низькопробна, а роль його в житті Закарпаття настільки дріб"язкова, що навряд чи варто було б займатися ним." Спілка радянських письменників України "вигнала авантюриста і зрадника свого народу А.Патруса-Карпатського із своїх рядів." [5].

Поета А.Патруса-Карпатського було засуджено на 20 років виправно-трудова таборів. Перебував поет у Воркуті Комі АРСР та в м.Тайшет Іркутської області Російської Федерації. Незважаючи на всі перенесені знущання за 8 років неволі, він написав немало художніх творів. У 1956 р. підготував рукописну збірну поезій "Голуба далечинь" під псевдонімом - Зореслав Гірський, це був підпільний рукопис із 140 сторінок, який переписала чорнилом художниці Віра. Її автор присвятив такі слова: "дорога моя сестро Віро! Прийми на спогад з далекого Сибіру мої жалі і світлі мрії, народжені гнівом до кривди і любов"ю до України. З ширим привітом, брат З.Гірський. Тайшет. 18.8.56". [6].

Із листів поета та його матері, адресованих партійним і державним діячам СРСР М.С. Хрушову, Г.М.Маленкову, К.Е.Ворошилову, довідуємося, що в таборах він написав великі твори, які досі не вдалося розшукати. Ідеться про поетичний роман і окрему поему. У одному з листів сказано так: "Уже в ув'язненні, перебуваючи в одиночній камері спецоб"єкту 140, створив на пам"ять без паперу і олівця історико-художній роман "Карпатська соната" російською мовою. Два розділи з нього були переписані і передані слідчому Ожерельєву. Цей роман - наслідок дванадцятирічної праці, в ньому 4156 поетичних

рядків. Він охоплює період історії Закарпаття від Першої світової війни до 1946 р. В 1950 р. рукопис роману було переслано в політвідділ ГУЛАГу. Минуло 4 роки, а відповіді до цього часу не одержав". Поет створив також поему "Олекса Борканюк". Шкода, що й досі невідомо, чи шукав сам Андрій Михайлович свої твори після повернення додому [7].

Виступаючи на зборах інтелігенції в м.Хуст, поет М. Рішко зокрема змушений був покритикувати свою довоєнну збірку поезій "Гірські вітри" і сказати, що ці вірші він знищив. "Це був мій гріх у минулому, - говорив Рішко, - пляма на моїй совісті. Я хочу сказати, що рішуче засудив цю націоналістичну писанину" [8].

На 10 років ув'язнення виправно-трудових таборів і поразкою в правах на 3 роки був засуджений і молодий учитель с.Зубівка Мукачівського району Юрій Чорі за участь у так званій антирадянській молодіжній організації "Нескорена юність". Перебуваючи в тюрмах і таборах, на свій страх і ризик Чорі написав до сотні віршів, які склали його поетичний щоденник. Він вийшов з друку лише через 40 років в Ужгороді під назвою "Ворон, та не птах". Одні заголовки віршів свідчать про те, як яскраво змалював автор жахливе табірне життя, майже всі його відкриті і таємні сторони [9].

Щоб друкувати свої твори у радянській пресі після повернення з таборів ГУЛАГу, окремим письменникам за вказівкою "згори" потрібно було відректися від минулих так званих "націоналістичних поезій", засудити своє минуле життя і творчість і стати на шлях "реалізму" в радянській літературі. Прикро стає на душі, коли читаєш про те, як очорнювали себе такі автори у надрукованих покаючих.

Часто самі заголовки цих статей багато про що говорять. А.М.Патрус-Карпатський писав: "Совість наказує: говори!", "Про заробні голоси", "Вони торгували долею народу", у яких поет піддав себе нищівній критиці. "За короткий відрізок часу, - писав він, - за якісь неповні 3 місяці (мова йде про його працю в газеті «Нова свобода» - автор) я встиг наробити стільки непоправних хиб, встиг натворити стільки шкідливого, що це досі не дає мені спати, досі лежить тяжким і гірким тягарем на серці. Це - камінь, що не дає мені дихати на повні груди" [10].

А ось які покаюння надрукували М. Рішко та А.Ворон. У статті "Від широкого серця" М.Рішко, хоч і не був репресований,

критикував свої попередні твори. Прозаїк А.Ворон теж це зробив у статті "З усією відвертістю" [11]. До речі, у післявоєнні роки він повністю відійшов від літературної творчості.

Під прес партійної критики підпадали й письменники, які у післявоєнні роки написали і надрукували чимало художніх творів. А коли видали книги, які стали недовподобі "ідеологам" від літератури, то за це серйозно карались. Це можна сказати про книгу оповідань "Березневий сніг" Івана Чендея, за що письменника виключили з партії, поему Петра Скуня "Розп'яття" про героя-фронтовика Івана Кубинця та книгу Фелікса Кривіна "Подражание театру", які за "ідейні" помилки були вилучені і спалені.

Отже, ми бачимо, якими брутальними і жорстокими були наслідки "радянзації" духовного життя літературної інтелігенції області.

Література

1. Новини Закарпаття.- 1995.- 25 лютого.
2. Там само, 1994.- 30 квітня.
3. Закарпатська правда.- 1946.- 6 жовтня.
4. Закарпатская Украина.- 1947.- 22 юнія.
5. Там само. - 1947. - 12 березня.
6. Новини Закарпаття.- 1991.- 18 травня.
7. ДАЗО, ф. 2558.- оп. 1, од. зб. 971.- арк. 133.
8. Закарпатская Украина. - 1947.- 15 августа.
9. Новини Закарпаття. - 1998.- 24 березня.
10. Закарпатська правда. - 1959.- 4 липня; Наймити імперіалізму. Збірник.- Ужгород, 1960.- С.19-35.
11. Наймити імперіалізму. - С. 43-48, 36-42.

ФЕДІР КУЛЯ

ЗАКАРПАТСЬКІ ПОЕТИ-ПЕРЕКЛАДАЧІ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У літературознавчому процесі на Закарпатті перекладознавство, як і власне переклад, зокрема з німецької класичної літератури, на нашу думку, залишається мало вивченим. Серед літераторів переважають, на жаль, суб'єктивні міркування: "А хто ж міг перекладати на Закарпатті з

німецької?"; "Не було ж і не має перекладачів..." з такими міркуваннями ми зустрілися працюючи над книжкою "Закарпатська Гетеніана", яка вийшла до 250-річчя Йогана Вольфганга фон Гете [1].

У 20-30-ті роки - роки нашого духовного пробудження, німецька класична література, зокрема Гете, Шіллера, Гайне, Лессінга, від якої віяло свіжим струменем розквітості, правди і свободи, полонила молоду творчу парость: Ф.Потушняк, К.Феделеша, А.Карабелеша, Д.Поповича, як і тогочасних студентів гімназистів - В.Маркуся, Й.Архія, Д.Вакарова, М.Симулика та інших. Студентам-гімназистам припали до душі слова Гете: "Нема нічого милішого за молодь з усіма її вадами". Немаловажним чинником було й те, що навчання іноземним мовам у цих закладах мало чітко виражене практичне спрямування, як і те, що студентство орієнтувалося на своїх викладачів.

Звичайно, що переклади з німецької поетами-перекладачами 20-30-тих років різної вартості як у мовному, так і в художньому плані, але знаменно те, що своїми перекладами вони збагатили літературу краю, як і те, що також суттєво, прилучили закарпатського читача до німецької класики.

Федір Потушняк (1910-1960) - відомий вчений-археолог, письменник, перекладач і публіцист один чи не із перших переклав на українську мову баладу Гете "Лісовий цар" - "Der Erlkñnig" та окремі уривки з роману "Страждання молодого Вертера" - "Die Leiden des jungen Werthers". Про переклади з німецької, як і з інших іноземних мов, Ф.Потушняком повідомлялося в періодичній пресі 30-тих років, зокрема на шпальтах газети "Українське слово".

Поетична творчість Гете і Гайне припала було до душі Кирилу Феделешу (1881-1950) - священнику, професору Ужгородської і Берегівської гімназій, публіцисту, перекладачу. К.Феделеш народився 6 серпня 1881 року в с.Тополя (Словаччина), вчився у Мукачівській гімназії, закінчив Ужгородську духовну семінарію в 1909 році. Працював священником у с.Тур'я-Пасіці, Розтоці Воловецького району, с.Руське Поле Тячівського району, а з 1923 року - професором релігії Ужгородської гімназії. У 1932-1938 роках - професор Берегівської гімназії. Будучи катехитом у Білках (1938-1939) - обирався депутатом до Союму Карпатської України, 1939-

1946 роках був священником у с.Липча. В 1946 році Феделеша було звинувачено в буржуазному націоналізмі і заарештовано. Помер в одному з таборів у м.Дніпропетровська 27 березня 1950 року.

З 1920 по 1945 рік Феделеш був активним дописувачем газети "Свобода", яка друкувала його вірші і оповідання, а також спархїального часопису "Душпастир".

В "Альманах Підкарпатських українських письменників", який вийшов друком у Севлюші (нині Виноградів) у 1936 році під редакцією А.Ворона і М.Храпка, увійшли два вірші у перекладах Феделеша "Лісовий цар" Гете, "Лорелай" Гайне, а також його оповідання "Молитва".

ЛІСОВИЙ ЦАРЬ [2]

Гете,

1. Хто їдить так пізно в ночі бурній?
То батько дитину несе в дім свій.
Гріє та голубить, на руках держить,
Він рідну дитину до серденька тудить.
2. — Чом дροжиш, дитино, очка зажмура?
Ти не бачиш, татку, лісного царя?
Царя з короною та із бородою? —
— Ні, синку, біліє туман над водою. —
3. Дитино любеніка, ходи-ж зі мною
Грати гру прегарну буду із тобою,
На лузі зеленім квіточки збирати,
В золоту одежу тебе вбирати. —
4. — Татку мій, татку мій, бачиш, як ловить,
Лісовий царь шепотом щось мені мовить... —
— Не бійся, дитино, то вітер гуде,
Та шелестить листя, на землю паде. —
5. — Чи підеш зі мною, хлопчику милий?
Дочки мої ждуть вже на танець нічний.
Колом іграють, пісню співають,
Вони тебе до сну заколихають.
6. — Татку мій, татку мій, що є по дубам?
Чи не дочки царя гайдаються там?
Ні, синку, там пусто, заплющ собі очі,
То верби старії шумлять серед ночі,

7. Чарує, дитино, краса твоя,
 Хочеш, не хочеш, будеш ти моя!
 — Татку, мій татку, за мною жене
 Лісовий царь вхопив, він мучить мене.
 8. Іздець так трівожно, мов вітром летить,
 Дрожучу дитину, до себе тулить.
 Дігнав вже до двору... жалібно глядить...
 Дитина в руках його мертва лежить.

Андрій Карабелеш (1906 - 1964), уродженець с.Тибани на Свалявині, навчаючись ще в Мукачівській гімназії, а згодом в Ужгородській духовній семінарії (закінчив три курси), досить тонко відчув глибокий ліризм поезії Гете, як і любов до природи, до її таїнств і непередбаченості. У 1934 році Карабелеш закінчив філософський факультет Празького університету. Навчаючись в університеті Карабелеш одночасно як вільний слухач студіював у Празькій Академії мистецтв. Малював він, як і писав, легко, без зусиль, бо насагу черпав у природи.

У 1936 році в Мукачеві на вечорі присвяченому ювілею Гете, він, читав вірші Гете і Гайне у власних перекладах: "Лесная роша" - "Heidenroslein", "Лесной царь" - "Der Erlkonig", "Весна" - "Der Fruhling" та інші. А.Карабелеш, окрім з німецької, перекладав з грецької, латинської, англійської, угорської і чеської. А.Карабелеш, як перекладач, призабутий.

ВЕСНА [3]
 /Der Fruhling/

Да, нет цветка в тени лесной,
 Будь он малый й большой,-
 Но капля влаги серебристой
 Его омает, как слезой.
 И птицы нет такой на свете,
 Чтобы весеннею порою,
 Она не пела на рассвете,
 Меж зеленеющей листвою.
 И нет такой души дремучей,

Тут і далі збережено оригінал авторів за першоджерелами

Избитой горем й нуждой,
 Чтобы весенний луч горячий,
 Не осветил ее порой.

На початку 40-х років досить сміливо заявив про себе як перекладач, гімназист Хустської гімназії Василь Маркусь. Нині він відомий вчений-політолог, професор Чиказького університету (США), а з 1997 року - закордонний член НАН України. У своїх спогадах він зізнався, що до перекладу з німецької його прилучила вчителька німецької мови гімназії Ілона Лопарич. З Гете він переклав "Співака" - "Der Sanger" та "Чи знаєш край, де апельсини цвітуть" - "Kennst du das Land, wo Zitronen bluhen?". Частина його перекладів опублікована в тижневику "Літературна неділя" за 1944 рік.

СПІВАК [4]
 / Der Sanger /

"Що чути там, за муром, вон,
 і що звучить на мості?
 Най чую й я чарівний тон
 І в замку, любі гості!"
 Се князь сказав, прилетів паж;
 Юнак прийшов, наказ дав князь:
 "Введи старця до залі!"

"Вітаю славне панство я
 І, дами, вас вітаю!
 Як много звізд на небесах!
 Хто ж імена їх знає!?
 Закрийтеся, очі! Тут не час,
 Серед розкоші, блиску й крас
 Ефектів пити чашу".

Співак понурі очі скрив
 І вдарив в віщі тони.
 Спинився погляд лицарів
 На дам розкішних лонах.
 А князь, якому пісні звук
 Припав до серця, дав ланцюг

Із золота принести.
“Не прошу я ланцюг й знаки,
Ти злото дай героям,
Перед сміливістю яких
Тупіє вража зброя.
Ланцюг міністрам дай ти в дар!
Їх злота й так давить тягар.
Най придавить ще більше.

Співаю я, як вільний птах
Співає на галузі.
Лиш піснь, що грає на устах
Є плата по заслугі.
А, як можливо, прошу в'дно
Дай чашу крашого вина
Принести в чистім злоті!”
Приткнув до уст, сідив до дна:
“О, напою блаженний!
Щасливий дім і сторона,
Де се є дар нужденним!
Щасливі ви мене спомніть
І Бога тепло прославить.
Як вдячний я за напій вам”.

У першій половині 40-х років досить упевнено заявив про себе молодий викладач Ужгородської гімназії Йосип Архій (1920-1996). У газеті “Літературна неділя” (ч. 10 від 15 травня 1944 року) він видрукував переклад вірша Гете “Тульський король” - “Der König in Thule”. Це зрілий переклад як у мовному, так і в художньому аспекті.

ТУЛЬСЬКИЙ КОРОЛЬ [5]
/Der König in Thule/

Прийшов мені на згадку
Король, що в Тулі жив,
І що дістав в пам'ятку
Від любки чарку див.

Померлої подарок
Цінив над все в життю,
Не знав він інших чарок,
Лиш чарку золоту.

Коли прийшлося вмирати
Під старість і йому,
Потомкам дав палати,
Не дав їм чарку ту.
Він вийшов з лицарями
В одну з вітцівських саль
Над море, повне снами,
І чисте, як хрусталь.

І взяв ту чарку в руки
І в море крізь вікно
Він верг її з розпуки,
Як вихилив вино.

І видів в чистім морю,
Як чарка воду ссе,
Й, заперши очі з болю,
Запер їх раз на все.

У царині художнього перекладу, зокрема з німецької, пробував себе і Дмитро Вакаров (1920-1945), випускник Хустської гімназії. Ця сторінка у творчій спадщині Вакарова також призабута. Можливо з тієї причини, що не все збереглося. Загинув поет в фашистських катівнях. У грудні 1940 році двадцятирічний Вакаров переклав “Дикая роза” - “Heidenröslein”, а також із Гайне “Весною” - “Im Frühling”.

ВЕСНОЮ [6]
/ Im Frühling/

Тихо шевелит душою
Тихий, ніжний звон...
Вейся, песенка, весною
Ввысь, под небосклон!
Радостно туда помчись ты: